

Turizm ve Sürdürülebilir Gelişme

Tülay CEYLAN

Muğla Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZ

Turizm dünyanın en geniş endüstrilerinden biri olarak gezegen üzerinde önemli bir toplumsal ve ekolojik etkiye sahiptir. Çevresel sorumluluk, turizm endüstrinin tüm taraflarınca dikkate alınan ortak bir amaç olmalıdır. Turizm endüstrisi yenilenemeyen kaynakların önemli bir kullanıcısı durumundadır. Devamlı bir turizm gelişmesi için gerekli ön koşullar tanımlandığında, sürdürülebilir gelişme ilkeleriyle örtüştüğü görülmektedir. Sürdürülebilirliğin farklı derecelerini ortaya koymak için geliştirilen genel yaklaşım doğal ve insan yapımı sermaye arasındaki geçişleri dikkate alan bir sosyal fayda önermesinde bulunmaktadır. Gelişme ve çevreye yeni yaklaşımlar, toplumsal gelişme konularına da yer vermek durumundadır. Sürdürülebilir gelişmenin tek başına kabul edilebilir anlamı olmadığı ve farklı yorumlara açık olduğu bilinmektedir. Çevre koruma ve doğal kaynakların korunmasına yönelik politikalar gelişen ve gelişmiş çok sayıdaki ülkede dikkate alınan bir konudur. Fiziki ve kültürel kaynakların korunması ve turizm amaçlı ekonomik gelişmenin sağlanması sürdürülebilir turizm gelişmesinin amacı olarak görülmektedir. Bu çalışma sürdürülebilirlik ilkelerinden hareketle, sürdürülebilir turizm gelişmesi ve ekoturizm kavramlarına açıklık getirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında, sürdürülebilir turizm gelişmesi üzerinde çalışan araştırmacılara kavramsal boyutu ile yardımcı olabilecektir. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılarak bir literatür araştırması yapılmıştır. Turizmin olumsuz etkilerinin anlaşılması ve çevreye duyarlı bir gelişme kavramının oluşmasında sürdürülebilir turizm yaklaşımının uygun bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilir Gelişme, Turizm ve Çevre, Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi, Ekoturizm.

GİRİŞ

19. yüzyıl boyunca insanoğlunun yaşam standardı gelişmiş, boş zamanı artmıştır. Daha etkin ulaşım biçimleri⁽¹⁾ ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'da kendisini gösteren gelişmenin ekonomik yararları, çalışan sınıfın refahını yükseltmiştir. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği fiziksel ve beyinsel yorgunluk ve tıp biliminde deniz havası ve deniz suyunun olumlu etkilerine yönelik yeni kavrayışlar, kıyı ağırlıklı tatil yerlerine olan turizm talebinin hızlı bir biçimde artmasında etkili olmuştur. Bu nedenledir ki, Kuzey Avrupa ülkelerinden Akdeniz bölgesine yönelik turist akışı kendisini göstermiştir. İzleyen dönemlerde ise, giderek güneş ve denizle sınırlı bir turizm anlayışından uzaklaşarak toplumsal, kültürel ve doğal çeşitlilikten daha fazla yararlanmayı amaçlayan bir aşamaya geçilmiştir. Kitle turizminin hızla yükseldiği 1970'li yıllardan 1980'lere gelindiğinde turizmin etkileri yo-

ğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Kitle turizmi anlayışı turizmin yeni biçimleriyle yavaş yavaş değişime uğramış ve ekolojik turizm ya da kısaca ekoturizm gibi alternatif turizm biçimlerinden söz edilmeye başlanmıştır. 1990 sonrası tarihsel gelişimin temel belirleyicisi olan bilgi ve iletişim çağında turizm dünyanın en geniş endüstrilerinden biri durumuna gelmiştir (Gartner 1996:34). Günümüzde insanoğlunun, eğlenme-dinlenme, sevdikleri ile beraber olma, spor yapma, yeni yerler görme ve doğa ve kültür ile iç içe olma gibi birçok amaç için turizm hareketlerine katılmakta olduğu gözlenmektedir (Pyo, Mihalik ve Uysal 1989: 277-278). Dünya Turizm Örgütü'nün gelişen turizm alanlarına ilişkin öngörüsü ise, önümüzdeki yıllarda, yüksek çevresel kalitenin destinasyon alanlarının seçiminde önemli bir ölçüt olacağını göstermektedir (Avcıkurt ve Karaman 1995: 4-5).

Bu çalışma, turizmin son yıllarda en fazla fakat dağınık olarak tartışılmış özelliklerinden birisi olan

çevresel etkilerini belirlemeye yöneliktir. Turizme eklenen çevre boyutu, ekolojik turizm kapsamında sürdürülebilir gelişme ile genişletilmektedir. Konunun ele alınışı içinde şu sorular önem kazanmaktadır: Turizm ve çevre arasındaki etkileşim nasıl ortaya çıkmaktadır? Turizm gelişmesinin fayda ve maliyetleri nelerdir? Turizm sürdürülebilir midir? Çalışmanın önerisi ise şöyle ortaya konulabilmektedir: Uzun dönemde turizmin faydasını artırabilmenin koşulu, turizm topluluklarının sosyo-kültürel ve çevresel kaynaklarını kontrol edebilmesidir.

Turizmin etki ve sonuçları birbiriyle örtüşmüş haldedir. Gerçekte, ekonomik etkileri⁽²⁾ çevresel etkilerden ayırmak mümkün değildir. Her etki olumlu ya da olumsuz olsun mutlaka bir karşılık verir. Turizm gelişmesinin çevreyi hangi yollarla etkilediği turizm ve çevre ilişkisiyle incelenmektedir. Gerek turizm sektörünün kendi içinde yaşadığı gelişmeler gerekse küresel düzeyde ortaya çıkan sınırlı kaynakların kullanım sorunları turizm gelişmesine sürdürülebilir yaklaşımın önemini artırmıştır. Sürdürülebilir turizm gelişmesi ve ekolojik turizm başlığıyla konunun genel çerçevesi bu çalışmada ortaya konulmaktadır.

TURİZM VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Çevre ile ilgili konular geniş ölçüde bir değiş tokuş (trade – off) içerir. Gelişmeye yönelik faaliyetler arttığında daha fazla doğal kaynak kullanılmış olmakta ya da yeni işletmelerin açılmasıyla kirlilik artabilmektedir. Kısa dönemli ekonomik yararlar için çevresel bozulmanın ortaya çıkması kabul edilebilir bir durum olarak görülmez (Doswell 1997:127). Gelişmenin gerektirdiği tüketim malları ve hizmetlerin sağlanmasına gereksinim vardır. Bununla birlikte, üretim ve tüketimle ilgili etkinliklerin bugünkü kuşağın refahını azaltıcı sonuçlara yol açmaması istenmektedir. Henüz doğmamış gelecek kuşakların refah ve yaşam kalitelerinin azalmasını güvence altına almak gibi bir zorunluluk da söz konusudur. Birbiriyle ilişkili bu üç durum bir toplumun üstlendiği ekonomik gerekleri göstermektedir (Galbraith 1996:82).

Böyle bir yaklaşım sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma tanımına uymaktadır: *"Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır"* (WCED 1987:71). Sürdürülebilir gelişme için Brundland Raporu referans gösterilmekte ve sürdürülebilir gelişmenin dört özelliğinden söz edilmektedir:

- Genel yaşam kalitesinin korunması,
- Doğal kaynaklara sürekli erişimin sağlanması,

- Çevre üzerinde kalıcı etki bırakacak zararların engellenmesi,
- Günümüzün gereksinimleri yerine getirilirken gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarının engellenmemesi.

İktisat politikaları, çevreye genellikle 1990'lar perspektifinden bakmaktadır. Yerel gelişmeyle ilgili literatürün ve turizmdeki farklı arayışların da bu yıllarda yeni bir bakış kazandığı dikkate alınırca, konunun ağırlıklı olarak son on yılın politika önermelerini içerdiği söylenebilir. Turizm ve çevre ilişkisi ele alınırken genellikle şu konular üzerinde durulmaktadır:

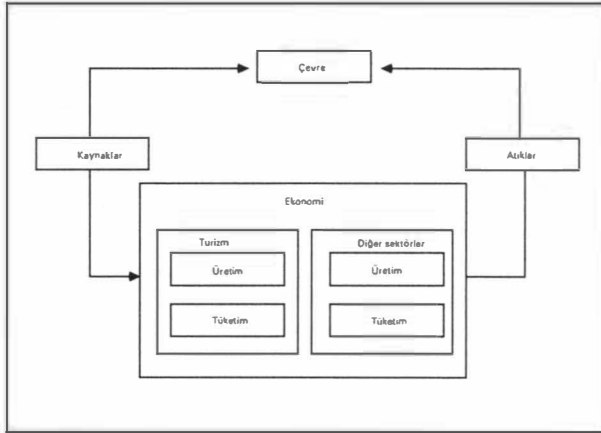
- Turizm gelişmesinin yol açtığı mevcut çevresel gelişmenin belirlenmesi,
- Turizm gelişmesinin farklı aşamalarında çevrenin rolündeki değişimlerin belirlenmesi,
- Alternatif bir turizm anlayışı içinde turizm ile ilgili kavramların ve çevresel etmenlerin tanımlanması.

Turizm genel olarak döviz kazandırma, istihdam ve gelir artışı yaratma gibi ekonomik etkilerine göre dikkate alınmaktadır (Sinclair 1998:34). Yerel gelişme bakışıyla da turizm, özellikle yoğun emek gücüne sahip olduğu için önemli görülmektedir. Ancak, ziyaretçilerin fazla olması durumunda da turizm, doğal kaynaklar üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Doğa üzerindeki bu etki somut ve tanımlanabilir bir etkidir⁽³⁾.

Bir turizm alanının kullanım yoğunluğu turist kabul eden yerdeki gelişme düzeyi ve kalış sürelerine göre ziyaretçi sayısındaki artışla tanımlanır (Gartner 1996:117). Çevre ve doğal kaynak tabanına dayalı olarak gelişen ve çok yönlü bir ekonomik faaliyet olan turizmde, çevreyle ilişkiler iki yolla ortaya çıkmaktadır. Bir yandan çevresel kaynaklar, turizm ürününün üretimi için gerekli kritik kaynaklardan birini sağlarken diğer yandan da turizm üretimi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak çevre üzerinde negatif etkiler yaratır. Buna ek olarak, turizmin bir diğer etkisi de çevresel kaynakları tüketerek değişikliğe uğratmasıdır (Kocasoş 1987:2; Uslu 1990:19-20; Ataç 1986:1-9).

Bir alanın turizm gelişmesi, turistlerin talep ettiği doğal veya insan yapımı kaynakların çekiciliğine bağlıdır. İyi korunmuş ve sürdürülebilirlik koşulları⁽⁴⁾ içinde değerlendirilmiş bir kaynak tabanının yokluğunda, turizmin ekonomik bir faaliyet olarak varolması sorun yaratır. Çevresel kaynakların dağılımındaki niteliksel ve niceliksel farklılıklar turizmin ekonomik, çevresel ve toplumsal etkilerinin de farklılaşmasına yol açar (Briassoulis ve Straaten 1992:2). Ekonomik faaliyetler ilgili ekonomik sektörler tarafından yaratılır. Bu sektörlerin çevreyle ilişkileri, çevre ve eko-

Şekil 1. Turizmde Madde – Denge Modeli

nomi arasındaki karşılıklı etkileşime dayalı olarak dikkate alınmaktadır.

Çevre ve ekonomi ilişkisine ekonomik yaklaşım madde – denge modeli (materials balance model) ile yapılmaktadır. Turizm için geliştirilen bir madde – denge modeli Şekil 1’de gösterilmekte ve aşağıda tanımlanmaktadır (Briassoulis 1992:15).

Madde–Denge Modeli’nde turizmin dört önemli çevresel etkisinden söz edilmektedir:

- Kaynaklar üzerinde üretim bağlantılı etkiler;
- Kaynaklar üzerinde tüketim bağlantılı etkiler;
- Atıklar üzerinde üretim bağlantılı etkiler;
- Atıklar üzerinde tüketim bağlantılı etkiler.

Kaynaklar üzerindeki etkiler bir yandan kaynakların tüketilmesi sorununa yol açarken, diğer yandan da kaynak kullanımı açısından turizmle diğer ekonomik faaliyetler arasında rekabete neden olabilmektedir. Atıklar üzerindeki etkiler ise kirlilik ve çevresel bozulma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kaynak bağlantılı etkilerle atık bağlantılı etkiler arasındaki karşılıklı etkileşim, gerek üretim girdileri olarak kaynakların kullanılması açısından gerekse atıklar için atık alıcı ortam oluşturmaları açısından bir çatışmaya yol açabilmektedir.

Turizm bir üretim faaliyetidir. Bu üretimin altyapısal unsurları; ulaştırma ağının oluşturulması, su şebekelerinin kurulması, kanalizasyon, katı atık alanları, elektrik, telefon gibi kolaylıklardan oluşur. Bütün bu unsurların ilgili ekonomik sektörler tarafından sunulması zorunlu olmakta ve ulaşım sektöründen belediye hizmetlerine kadar geniş bir hizmet ağını gerektirmektedir. Üstyapı unsurları açısından ise müzeler, anıtlar, binalar gibi insan yapımı çekicilikler; oteller, kamp alanları gibi konaklama seçenekleri;

marinalar, kayak alanları gibi özel kolaylıklar; bankalar, araba kiralama büroları, park alanları gibi diğer hizmetler yanında gıda, hediyelik eşyalar gibi alışveriş olanakları ilgili ekonomik sektör tarafından karşılanmaktadır (Briassoulis 1992:17).

Turistik üretim yanında tüketimin özellikleri hakkında bilgi verecek unsurlarda genel olarak şöyle ifade edilebilir: Turist sayısı, kişi başına gelir, mal ve hizmet tipine göre ortalama harcama, turist başına günlük su ve enerji gibi girdilerin tüketimi, yöredeki çekicilikleri ziyaret eden turistlerin günlük oranı ve kalış süresi (Briassoulis 1992:17-18). Buna göre ekonomik sektörler ile onlardan yararlanma biçimleri arasındaki ilişki birbiriyle bağlantılı üç sonuca yol açar:

- Turizmin ekonomik etkileri,
- Turizmin politik ve sosyo – kültürel etkileri,
- Turizmin çevresel ve ekolojik etkileri.

Burada çalışmanın sınırından dolayı yalnızca çevresel ve ekolojik etkiler üzerinde durulmaktadır. Yayığın görüşüne göre aşırı ve kötü planlanmış turizm gelişmesi, turistik alanların fiziki çevresini etkilemektedir. İlk başta otellerin mimari dizaynları, kültürel ve görsel çevre üzerinde bir fazlalık oluşturmaktadır. Tatil yerlerindeki denizler ve nehirlere boşaltılan kanalizasyon atıkları ve çöp alanları da sıkça rastlanan sorunlardır. Oysa, turistler bu alanları; yüksek düzeydeki doğal güzelliklerinden, mimari yerlere ve tarihi bölgelere olan ilgilerinden ve doğal yaşamla ilgilendikleri için ziyaret etmektedir (Archer ve Cooper 1994: 84-85). Genellikle turizm gelişmesinin çevresel ve ekolojik etkilerini yansıtan başlıca dört etmeden söz edilir (Gartner 1996: 117):

- Turistik alanın kullanım yoğunluğu ve gelişme düzeyi;
- Ekosistemin kırılabilirliği;
- Turizmi geliştirenlerin zaman perspektifi;
- Turizm gelişiminin dönüşümsel özelliği.

Bir alanın kullanım yoğunluğu, turizmde gereksinimleri karşılayan yerin gelişmişlik düzeyi ve kalış süresine göre ziyaretçi sayısına bağlıdır. Turizmde bununla ilgili kritik sınır ya da eşik, turistik alanı dönüştürmeye başlayan turist sayısı olarak tanımlanır. Bunun somut göstergesi, turizm gelişmesindeki artıştır.

Karşılaştırmalı bölgesel turist istatistiklerinde ortalama kalış süresi çevresel baskının en iyi ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Ancak turist faaliyetlerinin aktif ya da pasif faaliyetler olarak ayrılması durumunda söz konusu potansiyel çevresel etkiler değişmektedir (Gartner 1996:118). Örneğin kuş gözlemciliği gibi ekoturizm faaliyetlerinin, çevre üze-

rindeki baskısı çok az olmakla birlikte golf alanlarının açılmasına ilişkin uygulamalar önemli toprak dönüşümü gerektirir.

Çevresel değişimin ortaya çıkardığı etkileri azaltmak için geliştirilmiş bir kavram olarak çevre kalitesinden söz edilmektedir⁽⁵⁾. Turizm gelişmesinin dayandığı doğal kaynak bileşenleri aynı zamanda çevre kalitesinin de temel unsurları olarak aşağıdaki gibi tanımlanır (Gunn 1993:758):

- Su ve sucul yaşam;
- Doğal yaşam;
- Arazi ve arazi yapısı;
- İklim ve atmosfer.

Bunlara sosyo – kültürel çevreyi de ekleyerek çevre kalitesinin tanımını genişletmek mümkündür. Çevre kalitesi turizm hareketini başlatan itici güç durumundadır. Çevre kalitesinin turizm gelişmesine etkisi daha çok turizm talebiyle ilgili olurken; turizm gelişmesi, turizm arz kaynaklarını etkileyerek çevre üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir (Ataç 1986: 4-5). Çevre kalitesi bir yandan turist sayısı ve turizm harcamaları diğer yandan da turist çeken yörelerin artması ile turistik alt ve üstyapı donatımını etkileyerek gelişir.

Turizm gelişmesiyle birlikte toprak dönüşümünün ortaya çıktığı ve arazi kullanımları arasında çatışmanın olduğu alanlar şu şekilde belirtilmektedir (Mckercer 1992: 479-480):

- Önemli flora ve faunaya sahip sulak alanlar;
- Dinlenme amaçlı kullanımın yoğun olduğu alanlar;
- Hassas ve dayanıksız orman ve tarım arazileri⁽⁶⁾.

Turizmi coğrafi bir olgu olarak inceleyen çalışmalarda daha çok turizmin çevresel etkileri üzerinde durulurken, turizme kaynak olarak yaklaşan incelemelerde ise özellikle yerel turizm olanaklarının ekonomik tabanını zenginleştirmek yönündeki vurgular dikkat çekmektedir (Smith 1995: 5-6). Sürdürülebilir turizm gelişmesi konusundaki yaklaşımın temel niteliği, turizme hem coğrafi hem de gelişme kaynağı olarak bakılmasıdır. Turizmin çevresel etkileri değerlendirilirken, genel bir yaklaşım olarak sürdürülebilir gelişmeden hareket edilmektedir. Sürdürülebilir turizm gelişmesinin koşulları ve yaklaşımın ekoturizm kavramıyla nasıl pratik bir anlam kazandığı aşağıda açıklanmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM GELİŞMESİ VE EKOLOJİK TURİZM

Sürdürülebilir gelişme konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte dar anlamda ekolojik sürdürülebilir-

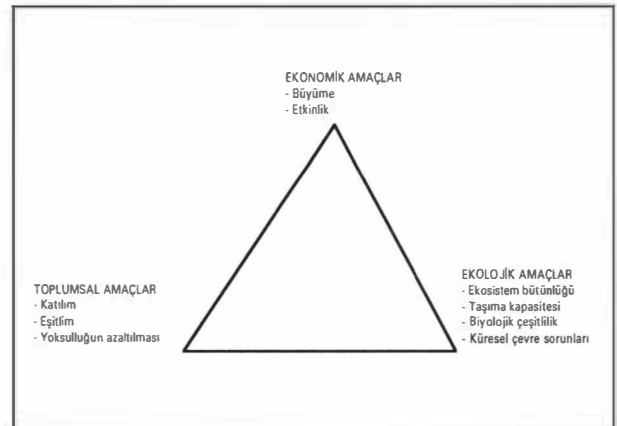
lik, kuşaklararası ve kuşakların kendi içindeki sosyal adalet kaygılarını içermektedir. Turizm gelişmesine sürdürülebilir yaklaşım için ekonomik, ekolojik ve toplumsal amaçlar üzerinde, Şekil 2’de görüldüğü gibi bir tanımlama yapılması uygun olur (Serageldin 1993:7).

Sürdürülebilir turizmde, turizmden beklenen ekonomik yararların toplumsal ve ekolojik amaçlarla bütünleştirilmesi esastır. Ekolojik amaçların gerçekleştirilmesi doğal kaynak ve çevresel yönetim araçlarıyla olanaklı görünmektedir. Buradaki temel ilke; muhasebe sistemleri, yatırım kaynakları ve iktisat politikalarının fayda ve maliyetleri tartışılırken, çevrenin sağladığı hizmetlerin ekonomik değeri biçilerek dikkate alınmasıdır (Pearce, Markandya ve Barbier 1993: 22).

Ekonomi ve ekoloji ilişkisi göz önünde tutularak çevre politikasının belirlenmesinde, hızlı bir ekonomik büyüme ile ekolojik dengenin korunması arasında yapılan tercihler önem kazanmaktadır. Kısa dönemli ekonomik faydanın ön plana alındığı durumlarda, çevresel zarar ortaya çıktıktan sonra maliyetin kirletene ödettilmesi yoluna gidilebileceği gibi, kirletenin yetkili ve sorumlu örgütlerce denetlenmesi de sağlanabilir. Daha uzun dönemli toplumsal ve ekolojik yararlar gözetildiğinde ise yapısal ve teknolojik değişikliklere gidilmesi zorunludur. Bu tür bir uygulama ile çevreye zarar veren üretim ve tüketim davranışlarının çeşitli yöntemlerle değiştirilmesi amaçlanmaktadır. Örneğin çevreyi dikkate alan teknolojilerin kullanılması, enerji kullanımında tasarrufa gidilmesi gibi. Çok uzun dönemli ve kuşaklararası faydanın dikkate alınmasını öneren strateji sürdürülebilir gelişme yaklaşımı olmaktadır (Ertürk 1995: 277-279).

Ekolojik sürdürülebilirliğin koşulları şu şekilde belirtilebilir (Rees 1993:14-15):

Şekil 2. Çevresel Olarak Sürdürülebilir Gelişmenin Amaçları

- Kirleten öder ilkesinin uygulanması;
- Turizm yatırımlarında çevresel etki değerlendirme yönteminin uygulanması;
- Altyapı olanaklarının geliştirilmesi;
- Temiz enerji kaynaklarının tercih edilmesi;
- Turizmin geliştirilmesinde ortak kararlar oluşturulması;
- Biyolojik çeşitliliğin korunması.

Toplumsal sürdürülebilirlik için yapılması gerekenleri de şu noktalarda toplamak mümkündür (Cerna 1993:11-13):

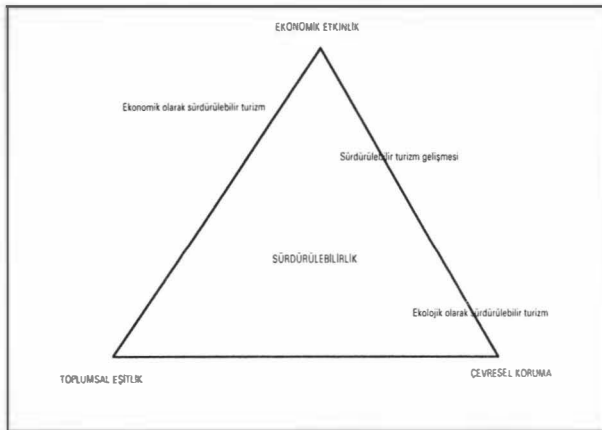
- Yerel halkın önceliği;
- Yerel halkın kararlara katılımı;
- Sosyal ve kültürel kimliklerin korunması ve geliştirilmesi;
- Kültürel yaşam ve kültürel varlıkların korunması.

Turizmin ekonomik sürdürülebilirliği denildiğinde, turistik faaliyetlerin devam etmesi anlaşılmaktadır. İdeal turizm stratejisi belirlenmek istenirse, yalnızca ekonomik değil ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirliği bir arada içeren sürdürülebilir turizm gelişmesi tanımı yapmak mümkündür (Coccosis 1996: 10). Şekil 3, bu taslağı göstermektedir.

İstihdam ve gelir artışı yoluyla yerel refahın ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi sürdürülebilir turizmin koşullarından birisidir. Yalnızca bugünkü kuşakların değil gelecek kuşakların da çevrenin korunması ve iyileştirilmesine yönelik katkı ve maliyetlerinin doğal ve kültürel çevrenin değerine eklenmesi zorunludur. Ekonomik büyüme göstergelerinin bu maliyetleri yeterli bir biçimde yansıtması sağlanmalıdır. Gayri safi milli hasıla yerine sürdürülebilir net hasıla ölçütünün esas alınması anlamlıdır.

Turizm gelişmesi, doğal ve kültürel zenginlik ya-

Şekil 3. Turizm Gelişmesinde Sürdürülebilirliğin Anlamı

ında doğal sermayedeki azalışın bugünkü kuşaklar tarafından tazmin edilmesini sağlamalıdır. Turistler ve turizm endüstrisi çalışanları, gelecek kuşaklar için, daha adil olmak amacıyla bugünkü kuşağın sahip olduğundan daha çok kaynak bırakmalıdır. Turizm endüstrisinin tarafları gelecek kuşakları dikkate almak zorundadır. Yeniden yerine konulamayacak ormanlar, doğal yaşam alanları gibi biyolojik çeşitlilik unsurları, anıtlar ve tarihi zenginlikler gelecek kuşakların yararlanmasına sunulabilmelidir. Doğal kaynaklara bağlılığın önemli olduğu yoksul ve gelişmekte olan bölgelerde sürdürülebilir yaşamın korunması çok daha önemli olmaktadır (Macgregor 1993: 786).

Sürdürülebilir turizm yaklaşımı turizmin yumuşak biçimleriyle uyumaktadır. Bundan dolayı sürdürülebilir turizm ile ilgili kavramlaştırmalar genellikle ekolojik turizm ya da kısaca ekoturizm olarak ifade edilen turizm biçimlerini çağrıştırmaktadır⁽⁷⁾. Ekoturizm denildiğinde, yok olma tehdidi altındaki biyolojik çeşitliliğe sahip doğal yerleşim alanlarının korunmasını ve yöre halkının gelişmesini sağlayan bir strateji anlaşılmaktadır. Geniş anlamıyla sürdürülebilir turizm ya da dar anlamıyla ekoturizm olarak ifade edilen kavram farklı adlar altında tanımlanabilmektedir: Doğa turizmi, düşük etkili turizm, yumuşak turizm, doğal yaşam turizmi, yeşil turizm, çevreyle dost turizm, çevresel yolculuk, özel ilgi turizmi, uygun turizm, sorumlu turizm, etik turizmi, ortaklığa dayalı turizm, kırsal turizm ve alternatif turizm.

Ekoturizm, kitle turizminin olumsuz etkilerini enaza indirebilme olanağı yarattığı ve sürdürülebilir kaynak yönetiminde bir inceleme alanı olarak dikkate alındığı için alternatif turizm olarak adlandırılmaktadır (Nash ve Butler 1992:304-305). Çiftlik evlerinde pansiyonerlik; küçük otel, motel ve pansiyonlarda konaklama, balıkçı köyleri ya da dağ köyleri gibi küçük yerleşim topluluklarında oda kiralama gibi küçük ölçekli turizm türleri sürdürülebilir turizm anlayışını tanımlamaktadır. Sürdürülebilir turizmin bazı karşılıkları kırsal turizmle eşanlamlı kullanılabilir (OECD 1994:20; Demirhan 1990: 35-37): Yürüyüş, dağcılık, macera turizmi, rafting, kano, kayak, doğal yaşam incelemesi, kuş gözlemciliği, fotoğrafçılık, manzara izlemek, küçük kasaba ve köy turları, kırsal festivaller, ırmak ve kanal yolculuğu, küçük ölçekli kongre ve konferanslar, çiftlik turizmi, yayla turizmi.

Sürdürülebilir turizm gelişmesi için öncelikli alanların başında kıyı bölgeleri⁽⁸⁾ gelmektedir. Günümüzde Akdeniz turizmi, doğal kaynakların tüketilmesi ve kirliliğe bağlı çevresel bozulma sorunuyla karşı karşıyadır. Bu tür alanlar için önerilen çözüm turizm planlaması ve yönetimi olmaktadır. Sürdürülebilir

turizm uygulamaları ve taşıma kapasitesinin sınırlarını belirleme gibi politika araçlarından yararlanılarak, kitle turizmin çevresel değişikliklere uyumu sağlanmaya çalışılmaktadır (Coccosis ve Parpairis 1996:158-159). "Bir bölge ya da yörenin çevresel taşıma kapasitesi, kullanımı hedeflenen çevresel ortamda, gerek kullanıcıların gerekse söz konusu ekosistemin sağlığı ve dokunulmazlığını bozmadan bu ortama yüklenebilecek kullanım şekil ve yoğunluğunu belirler" (Uslu 1991: 32). Ziyaretçi sayısı / sahil alanı, turist sayısı / restoran alanı, turist sayısı / alışveriş alanı, ziyaretçi sayısı / yöre sakinleri oranı dikkate alınarak taşıma kapasitesi tanımlanabilmektedir (Williams ve Gill 1994:175).

Taşıma kapasitesi yaklaşımı, sürdürülebilirlik temel koşuluna bağlı olarak turizm kaynaklarının korunmasını amaçlayan etki değerlemesi yöntemlerinden birisidir. Taşıma kapasitesini belirleyen etmenler başta çevrenin dayanma ve kendini yenileme gücü olmak üzere turizmin gelişmesinde kısa ya da uzun dönemli kazanç beklentileri ve öncelikleridir (Sonat 1991: 172-173).

Turizm endüstrisinin çevresel performansını geliştirmek amacıyla yapılan uygulamalar yıllar içinde giderek artmıştır. 1970 sonları ile 1980'lerin başındaki ilk uygulama genellikle turizm işletmelerinin sosyal etkileri ile çevresel değişim ve ziyaretçi davranışları üzerine odaklanmıştır. Örneğin, koruma alanlarında ziyaretçiler için uyulması gereken kurallar yanında çevresel olarak sorumlu turizm işletmeleri için Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi'nce geliştirilen kodlar söz konusudur.

1980'lerde ekolojik etkinlik⁽⁹⁾ kavramı ön plana geçmiştir. Genel olarak konaklama sektöründeki işletmelerde ziyaretçi yönetimi üzerine odaklanılmıştır. Kirlilik ile ilgili çözümler geliştirme, ekoturizme yönelik uygulamalar başlatma, enerji ve atık minimizasyonu gibi konularda yol gösterici ilkeler oluşturulmuştur. Turistler ve turistik işletmeler için uluslararası ekoturizm topluluklarının uyması gereken ana kurallar ortaya konulmuştur. Otelcilikte çevresel uygulama örnekleri ve doğa turizm anlayışı başta konaklama ve destinasyon alanları olmak üzere sektörün tümüne yaygınlaştırılmıştır.

1990'lara gelindiğinde ekolojik etkinliğe dayalı sertifikasyon programları uygulamasına geçilmiştir. Sektörel ilgi alanına; otel ve konaklama işletmeleri, destinasyonlar ve artan bir şekilde tur operatörleri dahil olmaktadır. Sertifikasyon programları uygulaması farklı adlar altında tanımlanmaktadır (WWW-UK 2000:3):

- Yeşil Küre 21 ⁽¹⁰⁾,
- Yeşil Anahtar (Danimarka uygulaması).
- Yeşil Turizm İşletme Yönetmeliği (İskoçya uygulaması)⁽¹¹⁾.
- Oteller için ekolojik etiketleme (İskandinav ülkeleri uygulaması).
- Sürdürülebilir Turizm Sertifikası (Kosta Rika uygulaması).
- ECOTEL Teşvikleri ⁽¹²⁾.
- ISO 14001 (Uluslararası Çevresel Yönetim Sistemleri).

Sürdürülebilir turizme olan ilginin giderek artmasıyla birlikte, buna koşut olarak turizm sertifikasyonu programı uygulamalarında da benzer yönde gelişmeler görülmektedir. Dünya çapında yüzden fazla sertifikasyon söz konusudur. Bunların çoğu turizm endüstrisinin kendisi tarafından geliştirilmiş olan logolar şeklindedir. Sürdürülebilir gelişme tanımını pratikte işlevselleştirecek uygulamalar arasında ekolojik etiket⁽¹³⁾ önemli bir yer tutmaktadır (WWW-UK 2000: 14).

Turistik destinasyonlarda çevresel kalite ya da ekolojik etiketlere örnek oluşturan mavi bayrak uygulaması yanında turizm ürünü ve turizm organizasyonları için de ekolojik etiketleme söz konusudur. Avrupa Birliği Beşinci Çevresel Eylem Programı'nda yer alan beş sektörden biri de turizmdir. *Kıyıları İçin Mavi Bayrak, Birliği'nin* en başarılı kamuoyu bilgilendirme eylemlerinden biri olmuştur ⁽¹⁴⁾.

Kapsamlı bir ekolojik etiket, özellikle kitle turizminin yol açtığı doğal, kültürel ve toplumsal bozulmanın bu üç bileşenini birlikte kapsam durumundadır. Ancak bu günkü haliyle yalnızca doğal çevrenin kirlenmesiyle ilgili kısmi ekolojik etiket uygulaması mevcuttur (Mihalic 1996:200-201). Seyahat acenteleri ve oteller ekolojik olarak duyarlı uygulamalara gidebilmektedir. Kamu taşımacılığını tercih ederek seyahat eden turistlere fiyat indirimi yapılması, tanıtım katalogları için çevreyle dost renklerle uyumlu geriye dönüştürülmüş (recycled) kağıt kullanılması mevcut uygulamalara örnek olarak verilebilir (Mihalic 1996:201). Kanada turizm endüstrisi de turizmin uzun vadede sürdürülebilmesinin bazı koşullara bağlı olduğunu belirterek bunları şu şekilde sıralamıştır: "Devamlı olarak yüksek kaliteli ürünler sunmak, çalışanların ve ev sahipliği yapan toplumun konukseverlik ruhunu korumak, doğal kaynakları akıllıca kullanmak ve korumak, çevremizi korumak ve geliştirmek; kültürel, tarihi ve estetik değerlere sahip çıkmak" (D'Amore 1995: 27-29).

Türkiye'de de turizmin sürdürülebilir gelişme zeminine oturtulması amaçlanmaktadır. Ülkenin biyo-

(7) Ekoturizm 1970'lerde yerel halkın refahını devam ettiren, doğal çevreyi koruyan sorumlu turizm olarak korumacı (conservationist) Ekoturizm Topluluğu tarafından türetilmiştir. Alternatif turizmin kaynağı olarak bkz.M.Shackley. *Wildlife Tourism*, London: International Thomson Business Press, 1996, pp. 12-14.

(8) Kitle turizminin baskın bir biçimi olarak görülen kıyı turizminin yoğunlaştığı bölgeler Akdeniz başta olmak üzere Karaibler ve Meksika Körfezi, Hint Okyanusu Adaları, Avustralya ve Pasifik Okyanusu'taki ada gruplarıdır. Yoğun olarak Batı Avrupa kıyıları, Birleşik Devletler, Güney ve Doğu Asya, Güney Amerika'nın bazı kıyı noktaları (özellikle Brezilya, Uruguay ve Ekvador) ve Afrika (Mağrip ülkeleri, Mısır, Batı Afrika, Kenya, Güney Afrika Cumhuriyeti) sayılabilir. Bkz. Edmund Swinglehurst, Face to Face: The Socio-Cultural Impacts of Tourism. *Global Tourism: The Next Decade*, (ed.by) William Theobald, Oxford: Butterworth-Hinemann, 1994. p.97 ve p.101.

(9) Ekolojik etkinlik ya da kısaca eko-etkinlik insan ihtiyaçlarını rekabetçi piyasalarda fiyatlandırılan mal ve hizmetlerle tatmin etmeye çalışırken: dünyanın taşıma kapasitesini aşmayacak şekilde giderek daha az kaynak kullanımı ve ekolojik etkilerin azaltılması anlamına gelmektedir.

(10) Yeşil Küre 21 (Green Globe 21), uluslararası çevresel yönetim standardına uyan bir işletmenin logo alması anlamına gelir.

(11) İskoçya'nın Yeşil Turizm İşletme Yönetmeliği'nce sunulan ve üç düzeyde verilen ödül söz konusudur. Tek yeşil yaprak *bronz*, iki yeşil yaprak *gümüş* ve üç yeşil yaprak *altın* ödül anlamına gelmektedir. Bronz ödül, 100 çevresel ölçüden oluşan bir listede 30'unu sağlayan işletmelere verilmektedir. Gümüş ödül için 42, altın ödül için de devletin resmi çevre düzenlemeleri dahil 60 ve fazlasını gerçekleştirme koşulu vardır.

(12) ECOTEL teşvikleri, beş farklı aşamada ödül (yuvarlak logo) sunan, oldukça karmaşık bir uygulamadır. Her bir yuvarlak beş farklı alandaki üç düzeyli bir değerlendirme sistemine karşılık gelir. Bu alanlar şu şekildedir: Çevresel bağlılık, katı atık yönetimi, enerjinin etkin kullanımı, suyun korunması, istihdam edilenlere çevresel eğitim ve topluluğun turizme ilgisi. Birleşik Devletler Çevresel Koruma Birimi ve Rocky Mountain Institute tarafından kullanılmaktadır. Bkz. *Tourism Certification An Analysis of Green Globe 21 and Other Tourism Certification Programmes*. A Report By Synergy for WWW-UK, August 2000, p.63.

(13) Ekolojik Etiket: bir ürüne, çevresel etkisinin kabul edilebilir düzeyde olmasına dayanarak ekolojik bir etiket verildiği resmi olarak onaylanan bir projeyi açıklayan kavramdır. Ekolojik etiket taşıyan ürünün çevreye verdiği etkinin minimum olduğu kabul edilir.

(14) Her yıl sivil toplum örgütleri, ülkelerinde belirlenen kıyılarda deniz suyu kalitesini ölçerler. Örnekler, deniz sezonunda her iki haftada bir analiz edilerek, en yüksek Avrupa Birliği standartlarına uygun olan kıyı ve limanlara mavi bayrak ödülü verilir. Kıyılar; mavi (beş parametre için yönergedeki yol gösterici ilkelere uygun), yeşil (limit değerlere uygun), kırmızı (uygun değil ya da örneklenmemiş), turuncu (bilgi yok), siyah (sıhhi tehlike nedeniyle yüzmek yasak ve eylem başlatılmış) şeklinde derecelendirilmektedir. Rapor yıllık olarak yayımlanmaktadır. 1997'den bu yana Avrupa Konseyi tarafından World Wide Web'de yayımlanmaya başlamıştır. (Bkz. <http://www.eureptr.org.tr>).

(15) 5 Temmuz 1998 tarihli Resmi Gazete'de, 88/13019 Sayılı bakanlar kurulu kararı ile ilan edilmiştir.

KAYNAKÇA

Ataç, İ. (1986). Turizm-Çevre İlişkilerine Teorik Yaklaşım, *Çevre 86 Sempozyumu*, 2-5 Haziran. İzmir: 1-9.

Archer, B. ve Cooper, C. (1994). The Positive and Negative Impacts of Tourism. İçinde W. F.Theobald (Editör). *Global Tourism the Next Decade* (ss. 73-91). Oxford: Butterworth – Heinemann.

Ashworth, G.J., Dietvorst, A.G.J. (1995). *Tourism and Spatial Transformations Implications for Policy and Planning*. Wallingford: CAB International.

Avcı Kurt, C. ve Karaman, S. (1995). Global ve Bölgesel Düzeyde Uluslararası Turizm Hareketleri ve Türkiye, *Turizmde Seçme Makaleler*:22. Mayıs: 1-9.

Briassoulis, H. (1992). Environmental Impact of Tourism: A Framework for Analysis and Evaluation. İçinde H. Briassoulis and Jan Von der Straaten (Editörler), *Tourism and the Environment Regional, Economic and Policy Issues*, Vol.2. (ss.11-22). Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

Briassoulis, H. ve Straaten, J. Von der. (1992). Tourism and the Environment: An Over View. İçinde H. Briassoulis and Jan Von der Straaten (Editörler), *Tourism and the Environment Regional, Economic and Policy Issues*, Vol.2. (ss.1-9). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

(7) Chiotis, G. ve Coccossis, H. (1992). Tourist Development and Environmental Protection in Greece. İçinde H. Briassoulis and Jan Von der Straaten (Editörler), *Tourism and the Environment Regional, Economic and Policy Issues*, Vol. 2. (ss.133-143). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Coccossis, H. (1996). Tourism and Sustainability: Perspectives and Implications. İçinde G.K. Briestley, J.A. Edwards and H. Coccossis (Editörler), *Sustainable Tourism? European Experiences*, (ss. 1-21). Wallingford: CAB International.

Cocossis, H. ve Parpairis, A. (1996). Tourism and Carrying Capacity in Coastal Arcas: Mykonos, Greece. İçinde Sustainable G.K. Priestley, J.A. Edwards, H. Coccossis (Editörler), *Tourism? European Experiences*, (ss.153-175). Wallingford: CAB International.

Cornea, M. M. (1993). The Sociologist's Approach to Sustainable Development. *Finance and Development*, December: 16-17.

D'Amore, L. J. (1995). Sürdürülebilir Turizmin Desteklenmesi. Kana da'nın Yaklaşımı, *Turizmde Seçme Makaleler*: 22. Mayıs:21-29.

Demirhan, G. (1990). Doğa Turizmi ve Düşündürdükleri, *Anatolia: Turizm ve Çevre Kültürü Dergisi*, 1(8-9): 35-37.

Devlet Planlama Teşkilatı (1991). *DPT-Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu Turizm*. Ankara: DPT Yayını.

(Dowell, R. (1997). *Tourism How Effective Management Makes the Difference*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

ECOCLUB (2001). <http://ecoclub.com/experts.html>

Ertürk, H. (1996). *Çevre Bilimlerine Giriş*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını.

European Union. <http://www.eureptr.org.tr>.

Gartner, W. C. (1996). *Tourism Development Principles, Process and Policies*. New York: Von Nostrand Reinhold.

Galbraith, J. K. (1996). *The Good Society, The Humane Agenda*. Boston-New York: Houghton Mifflin Company.

Gunn, C.A. (1993). Tourism Infrastructure and Development. İçinde M. Khan ve diğerleri (Editörler), *VNRS'S Encyclopedia of Hospitality and Tourism*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Kaya, İ. (1997). Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme. (*Basılmamış Doktora Tezi*), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocasoy, G. (1987). Turizmin Çevreye Etkisi. *Çevre 87 Sempozyumu*, 26-27 Ekim. İzmir.

Mihaliç, T. (1996). Ecological Labelling in Tourism, *Sustainable Tourism in Island and Small States: Issues and Policies*. (ed.by) Lino Briguglio ve diğerleri, London: Pinter.

Mckercher, B. (1992). Tourism As a Conflicting Land Use, *Annals of Tourism Research*, Vol.19.

McGregor, J.R. (1993). Sustainable Tourism Development. İçinde M. Khan ve diğerleri (Editörler), *VNRS'S Encyclopedia of Hospitality and Tourism*. New York: Van Nostrand Reinhold.

- Nash, D. ve Butler, R. (1992). Alternatives Forms of Tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 19.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2000). *Genel Turizm İlkeleri ve Kavramlar*. Geliştirilmiş 4. Bası. Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları.
- OECD (1994). *Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries 1991-92 Special Feature: Tourism Strategies and Rural Development*. Paris.
- Owen, R. E., Witt, S.F. ve Gammon, S. (1993). Sustainable Tourism Development in Wales. *Tourism Management*, April: 463-474.
- Parnwell, M. J. G. (2001). Tourism Development and Growth: The Challenge of Sustainability. *Development Studies* (June 1999).
- Pearce, D. (1998). *Çevresel Yönden Sürdürülebilir Kalkınmaya Bir Bakış. Çevre Ekonomisi ve Politikası 98*. (Haz.) T.B. Kafaoğlu. İstanbul, S.O.S. Yayınları: 28-33.
- Pearce, D. Markandya A. ve Barbier E.B. (1993). *Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap*. (Çev. T. Kafaoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Pyo, S., Mihalik, B. J. ve Uysal, M. (1989). Attraction Attributes and Motivations: A Canonical Correlation analysis. *Annals of Tourism Research*, 16 : 277-282.
- Rees, C. (1993). The Ecologist's Approach to Sustainable Development. *Finance and Development*, December: 14-15.
- Serageldin, İ. (1993). Making Development Sustainable. *Finance and Development*, December: 6-7.
- Shackley, M. (1996). *Wildlife Tourism*. London: International Thomson Business Press.
- Smith, S. L.J. (1995). *Tourism Analysis. A Handbook*. Second Edition. England: Longman.
- Sinclair, M.T. (1998). Tourism and Economic Development. *Journal of Development Studies*, 34 (5): 1-51.
- Sonat, A. (1991). Çevrenin Turizm Planlaması İçindeki Yeri. *II. Ulusal Turizm Kongresi*, 21-23 Kasım. Kuşadası: Belediye Yayınları: 169-177.
- Swinglehurst, E. (1994). Face to Face: The Socio-Cultural Impacts of Tourism. İçinde W. Theobald (Editör), *Global Tourism: The Next Decade*, (ss.92-102). Oxford: buttenworth-Heinemann.
- Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (2000). *21. Yüzyıl*. İstanbul: TÜBİTAK Yayını.
- Uslu, O. (1991). Turizm ve Çevresel Etkileri. *Turizm ve Çevre Konferansı*. 3-5 Ekim. Ankara: TÇSV Yayını.
- WCED (1987). *Ortak Geleceğimiz*. Çev.B. Çorakçı. Ankara: TÇSV Yayını.
- Williams, Peter.W. ve Gill A. (1994). Tourism Carrying Capacity Management Issues. İçinde W. F. Theobald (Editör). *Global Tourism the Next Decade*. (ss.174-187). Oxford: Butterworth – Heinemann.

Gönderilme tarihi: : Temmuz 2001
Değerlendirme : Temmuz 2001
Düzeltilme : Ağustos 2001
İkinci değerlendirme : Eylül 2001
Düzeltilme : Eylül 2001
Kabul : Ekim 2001

Yrd. Doç. Dr. Tülay Ceylan, Muğla Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muğla
E-posta: tulayceylan@hotmail.com